

ANMELDELSER

INVITATION TIL FEMINISTISK LÆSNING

*Lilian Munk Rösing og Tania Ørum (red.):
Moderne litteraturteori 10: Feminisme.
Aarhus Universitetsforlag, 2012. 217 sider.
Pris: 198 kr.*

Da Lene Myong Petersen i 2003 anmeldte professor ved Oslo Universitet Irene Iversens da nyudkomne *Feministisk Litteraturteori*, sluttede hun anmeldelsen med ordene: “Forhåbentlig ser vi snart noget tilsvarende på dansk”. 10 år skulle der gå, men så kom den også, antologien *Moderne litteraturteori 10: Feminisme* ved lektor Lilian Munk Rösing og lektor Tania Ørum, begge fra Institut for Kunst og Kulturvidenskab ved Københavns Universitet.

Og at *Feminisme* udgives som bind nummer 10 i en serie, der også omfatter titler som *Narratologi* og *Genre*, er måske også udtryk for en forandring. I 2003 skrev Lene Myong Petersen: “Feministisk litteraturteori er blevet, og bliver fremdeles, mødt med ligegyldighed (i bedste fald) og dæmonisering (i værste fald) fra dele af den etablerede og maskulint dominerede forskningsverden”. At Aarhus Universitetsforlag nu udgiver *Feminisme* må vel tages som udtryk for, at feministisk litteraturteori (endelig) er blevet budt indenfor i varmen også i Danmark.

Og det første der slog mig, da jeg sad med den indbydende bog i hånden – den er trykt på ret kraftigt, let gulligt papir og sat med en velvalgt skrift, Sabon – var faktisk, hvor befriende det for en gangs skyld var at læse på dansk. I en tid, hvor parallelsproglighed har sit eget center på Københavns Universitet, og engelsk er lige ved at være blevet danske akademikers modersmål nummer to, føler man sig næsten som en kætter ved at sige det, men ja – engang i mellem er det bare godt at læse en tekst oversat til dansk. Også selv om man ved, det kan hænde, der går en nuance tabt i translationen.

Feminisme er ikke en omfangsrig bog. Munk Rösing og Ørum har udvalgt syv tekster samt skrevet en fyldig introduktion, og

alle tekster er – undtagen en tekst af Virginia Woolf fra 1929 – skrevet efter 1970. Munk Rösing og Ørum har, fordi det er feministisk litteraturteori og ikke feminisme over en bred kam, det drejer sig om, fundet det rimeligt at afgrænse tidsperspektivet til den periode, hvor den moderne litteraturvidenskab har udviklet sig.

Feministisk litteraturteori hviler, som Munk Rösing og Ørum skriver, på den antagelse, at “forestillinger om kønnet er med til at strukturere de litterære tekster” og at “teksterne (...) er med til at strukturere forestillinger om kønnet”. Feministisk eller kønsorienteret litteraturanalyse er, som Munk Rösing og Ørum også skriver, ikke i sig selv en metode, men en grundlæggende optik, og der er et slægtskab mellem feminismen og post-strukturalismen – begge interesserer sig for magtrelationer – og mellem feminismen og dekonstruktionen – begge retninger har fokus på mand/kvinde-binariteten som et grundlæggende modsætningsforhold i vores kultur. Her i begyndelsen af det 21. århundrede er det karakteristiske, kort fortalt, at feminismen er blevet til et spektrum af feminismer, der med forskellige indfaldsvinkler analyserer forholdet mellem køn og tekst.

Teksterne i antologien er udvalgt med afsæt i Virginia Woolfs essay *Kvinder og fiktion*, der med sin idé om, at store kunstværker er resultatet af en androgyn bevidsthed, der ifølge Munk Rösing og Ørum, foregriber de tre faser, feminismen har gennemløbet, og som Munk Rösing og Ørum har valgt at strukturere deres historiske gennemgang efter: ligestillingsfeminismen, forskelsfeminismen og dekonstruktionen af kønsforskellen.

Munk Rösing og Ørum har med en enkelt undtagelse valgt at præsentere enkelte af milepælene i den angelsaksiske feministiske tradition, og antologien rummer således ikke tekster af hverken franske eller tyske feminister.

Virginia Woolfs essay – der slår én med en friskhed og ligefremhed, der får én til at glemme, at teksten er skrevet for mere end 80 år siden – efterfølges af *Hvem er bange for Virginia Woolf?* af den norske litteraturforsker

Toril Moi. Teksten er introduktionen til gennembrudsværket *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (1985), med hvilket Moi lancerede fransk feministisk teori i den engelsksprogede verden og fik sit internationale gennembrud.

De to amerikanske litterater Sandra M. Gilbert og Susan Gubar præsenteres med et afsnit fra *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the 19th-Century Literary Imagination* (1979), som er en af grundstenene i den feministiske litteraturkritik, og den israelske litteraturforsker Shoshana Felman, som er psykoanalytisk inspireret, er repræsenteret med en velskrevet analyse af en novelle af Balzac, *Adieu*.

Felmans analyse, *Kvinder og vanvid: Litteraturvidenskabens falliske fejlslutning* (1993), er et eminent eksempel på, hvordan der kan komme en tankevækkende læsning ud af det, når en tekst, som er blevet læst igen og igen, og fortolket på samme måde, læses med en ny metode, der leder frem til nye pointer.

Som introduktion til queer-teori bringes en tekst af filosofen Judith Butler, *Passing og Queering: Nella Larsens psykoanalytiske udfordring* (1993), samt litteraturforskeren Eve Kosofsky Sedgwicks introduktion til gennembrudsbogen *Between Men. English Literature and Male Homosocial Desire* (1985), som udgør et af fikspunkterne i queer-teori.

Den tekst, som udgør undtagelsen og ikke har sine rødder i den angelsaksiske tradition, er også antologiens nyeste, den italienske filosof Adriana Cavareros *Ødipus fejler to gange* (2005). Det er en læsning af den amerikanske poet Muriel Rukeyseres digt *Myth* (1973) om Ødipus' møde med Sflinksen, og efter min mening den mest spændende tekst i samlingen. Måske fordi det lykkes Cavarero, ved at tage livtag med en kanoniseret myte, at kaste et nyt blik på ideen om Manden som det universelle, kønsneutrale subjekt, [Mennesket].

Teksterne i *Feminisme* er som nævnt ikke de nyeste – mange vil nok allerede have læst dem i originaludgaverne – men som introduktion til feltet er udvalget velvalgt. Lidt, men godt. Og med det forbehold, som re-

daktørerne selv tager, at overvægten af teksterne er amerikanske eller engelske, så illustrerer teksterne, hvor bredt feltet er.

Skal jeg sætte en finger på noget, er det, at teksterne præsenteres i én rækkefølge i introduktionen og derefter følger i en anden – det giver ikke mening – men selv med denne skønhedsplet, er *Feminisme* en fin lille udgivelse. En tryksag, som midt i en e-bogs-tid byder trenden trods og alene i kraft af sin fremtræden frister til at blive taget op og læst i.

Anne Holm, journalist,
cand.mag. i litteraturvidenskab.

LIGESTILLINGENS PARADOKS?

Inger Glavind Bo: Det sker ikke for mig. Unge kvinders fortællinger om kærestevold. Dansk Psykologisk Forlag, 2013, 240 sider. Pris: 268 kr.

Socialpsykologen Inger Glavind Bo har i en årrække forsket i udsatte børn og unge og vold i nære relationer. Nu har hun skrevet en bog om kærestevold, som er et relativt uudforsket område i en dansk kontekst. Betegnelsen kærestevold sigter til vold begået mod “yngre kvinder i mindre etablerede forhold og uden børn” (s.18). Der er altså tale om unge kvinders erfaringer med vold udøvet af deres mandlige kærester, uden at de nødvendigvis bor sammen, og hvor forholdets varighed svinger fra et par måneder til flere år.

Bogens centrale empiri består af 12 kvinders fortællinger om erfaringer med kærestevold. Analytisk forstås volden som kønsbaseret vold, dvs. at voldens betydning relaterer sig til parternes kønnede identiteter. Parterne forstår, forklarer og (evt.) retfærdiggør volden gennem kønsforestillinger om ansvar og rettigheder. Bo sonderer, ligesom andre voldsforskere, mellem fysisk, psykisk og seksuel vold (andre opererer også med økonomisk og materiel vold).

Forfatteren stiller tre overordnede forsk-

ningsspørgsmål: 1) Hvordan forstår og håndterer de unge kvinder deres oplevelser med kærestevold i samspil med andre? 2) Hvilken form for støtte og hjælp har kvinderne modtaget, og hvordan ville de gerne være blevet hjulpet? Og 3) hvilke konsekvenser har kvindernes erfaringer med kærestevold for deres identitets- og meningsskabelse? (s.21).

Bogen består af tre dele. I den første del præsenteres den metodiske og teoretiske ramme for undersøgelsen. Anden del består af seks kapitler, der indeholder 12 kvinders fortællinger om kærestevold. I del tre dels opsummeres de gennemgående mønstre, problemstillinger og temaer i kæresterelationer og dels diskuteres og vurderes behov for hjælp og støtte til kvinderne. Endvidere præsenteres fire narrative typer, som kan ses som et analytisk bidrag til forskning om vold mod kvinder.

Bogen henvender sig til en bred vifte af fagpersoner, der er i kontakt med og som gerne vil hjælpe unge kvinder, der udsættes for kærestevold. Og det er der en forbavsende stor del, der bliver. Ifølge en omfangsundersøgelse udsættes ca.10.000 unge kvinder årligt for fysisk vold af en enten nuværende eller tidligere kæreste. Foruden den fysiske vold udsættes unge kvinder også for psykisk og seksuel vold (Plauborg et al. 2012). Bogens målgruppe er også dels unge af begge køn, der er usikre på, hvad en god kæresterelation er og dels unges forældre, som måske er vidner til ændringer i de unges væremåder og som er bekymrede for deres børns trivsel.

Det empiriske materiale består af 20 interviews med etnisk danske kvinder mellem 16-24 år. Interviewene med 12 af disse kvinder udgør det primære materiale, mens de andre interviews anvendes som baggrundsviden. Det samme gælder interviews med fem fagfolk fra henholdsvis Danner Rådgivning og Krisecenter og hjemmesiden Girltalk.dk. 4 af de 12 kvinder har været kærester med mænd med etnisk minoritetsbaggrund.

Bogens titel “Det sker ikke for mig” refererer til bogens centrale pointe: At kvinderne har svært ved at se sig selv som voldofre. Som

udgangspunkt oplever de sig selv som stærke, selvstændige individer, og de er opdraget til at klare egne problemer uden at klage. Når de får en kæreste, der kontrollerer og nedgør dem og overskrider deres grænser, rykker det ved deres selvforståelse, og de forsøger derfor ofte at skjule volden. Da de selv har valgt kæresten, oplever de, at de er ansvarlige for valget og dermed også for, at de har valgt en dårlig kæreste. Derfor oplever de, at de har andel i volden og også det stigma, der er knyttet til den.

Paradoksalt nok er omgivelsernes fordømmelse af vold, som ellers vanskeliggør voldsudøvelse, med til at fastholde kvinderne i forhold med voldelige kærester. Når kvinderne oplever at have andel i volden, søger de at undgå stigmaet ved at skjule, bagatellisere eller helt fornægte volden. Hvis de ikke tager afstand til volden ved hurtigt at forlade kæresten, bliver de fastholdt af den vedvarende vold, og det bliver svært for dem at fastholde en identitet som stærke og handlekraftige kvinder, der ikke finder sig i vold.

Typisk erkender kvinderne først volden, dens omfang og konsekvenser, når de er ude af forholdet. Et eksempel fra bogen er en kvinde, der først et halvt år efter sit barns fødsel erkender, at barnet er resultat af en voldtægt. At være offer opfatter kvinderne i udgangspunktet som svaghed. Det kan være en forklaring på, at kun to af de interviewede kvinder søger hjælp på et kvindekrisecenter. Derfor er det særlig vigtigt, at professionelle voksne som fx læger og skolelærere er opmærksomme på årsager til store piger og unge kvinders mistrivsel, at de spørger til deres kæresterelationer, og at deres ord og oplevelser bliver taget alvorligt. De kvinder, der alligevel tager kampen op og fortæller om volden og anmelder udøveren, oplever imidlertid, at det kræver stor styrke og mod. På den måde tilbageerobrer de deres selvforståelse som handlekraftige kvinder, der tager vare på sig selv.

Bogen bygger på og bekræfter den internationale forskning i vold mod kvinder. Samtidig bidrager den med kvalitativ viden om ka-

rakteren af og omstændigheder for udøvelse af vold mod kvinder i Danmark. Kvindernes fortællinger afspejler den rådende kønskultur, der betinger volden. Bogens fokus på kærestevold bidrager desuden til en forståelse af alderens og erfaringens betydning. Typisk har kvinderne ikke tidligere været udsat for vold, og de er helt uforberedte, når de får deres første kæreste, og han udsætter dem for vold. De er opdraget til et ideal om ligestilling mellem kønnene og til, at de som selvstændige individer må gøre sig egne erfaringer og klare sig selv. Men de unge kvinder mangler generelt viden om, hvad de kan forvente og kræve af en god kæreste, og erfaringer med at håndtere uligestilling i form af vold.

Bogen er velstruktureret og velskrevet med et klart sprog og kan anvendes af mange typer læsere. Afhængigt af baggrund og formål kan man udvælge dele eller kapitler af bogen og læse dem selvstændigt. Fagfolk kan især have glæde af at læse første og sidste del og anvende bogens forslag til indsatser og redskaber. Kvinder kan læse fortællingerne i bogens midterste del og spejle sig i dem. Samlet er der tale om et væsentligt og tiltrængt bidrag til den danske voldsforskning.

*Sofie Danneskiold-Samsøe og
Yvonne Mørck,*
Roskilde Universitet

LITTERATUR

- Plauborg, Rikke, Katrine Bindsbøl Holm Johansen & Karin Helweg-Larsen (2012): *Kærestevold i Danmark. En undersøgelse af omfang, karakter og konsekvenser af volden blandt unge og udviklingen 2007-2011*. Syddansk Universitet, Statens Institut for Folkesundhed, København.

BLODSLINJER: SLÄKTSKAP, EUROPEISKHET OCH REPRODUKTIVA TEKNOLOGIER I OCH BORTOM STATEN ISRAEL

Michal Rachel Nahman: Extractions: An Ethnography of Reproductive Tourism.
Palgrave McMillan, \$90.

I sin bok *Extractions: An Ethnography of Reproductive Tourism* har sociologen Michal Nahman undersökt det som i folkmun kommit att bli känt som “reproduktiv turism” eller “fertilitetsturism” mellan Israel och Rumänien i samband med äggdonationsbehandling. Boken bygger på en rigorös etnografi på kliniker i Israel och Rumänien¹ och omfattar både fall där judiska israeliska kvinnor rest till Rumänien för behandling och fall där ägg från rumänska donatorer har fraktats till Israel för att hjälpa Israeliska kvinnor att få barn.² Undersökningen utgör ett bidrag i en längre rad forskningsstudier som berör just överlappningarna och spänningarna mellan transnationella, nationella och lokala diskurser, praktiker och materialiseringar av assisterad befruktning (se Melhuus 2012; Knecht, Klotz & Beck 2012; Almeling 2012). Att studien gjorts i konfliktvärlden Israel gör den dock unik i sammanhanget.

EUROPEISKHET: BLODSLINJER OCH MARKNADER

En av flera parallella röda trådar som framträder som särskilt betydelsebärande är nämligen frågan om judiskhet och Europeiskt släktskap, eller om vad som kan kallas för “blodslinjer”. I den Israeliska kontexten kan äggdonation förstås som en strategi för att producera nya medborgare och därmed säkra statens fortlevnad. Eftersom judiskhet ärvs på modernet väcker dock äggdonation också särskilda frågor kring hur man ska se på genetiskt, biologiskt och socialt moderskap. Att en lag som förbjuder äggdonation mellan kvinnor av olika religion trädde i kraft i Israel 2010 är talande för hur assisterad befruktning inte kan särskiljas från både politik och religion (se

även Nahman 2011). Trots att den här lagen trädde i kraft långt efter att Nahman utförde sitt fältarbete pågick den politiska diskussionen som sedermera ledde fram till den redan då. I relation till detta kan det tyckas motsäggelsefullt att så många judiska israeliska kvinnor accepterade ägg från rumänska donatorer, oavsett deras religion – trots att få av dem skulle acceptera ägg från palestinska donatorer. Det här, menar Nahman, beror på föreställningar om Europeiskt släktskap och vithet, som gör det möjligt för fertilitetspatienterna att föreställa sig ett slags blodförväntskap mellan rumäner och judiska israeler.

För de rumänska donatorerna gör sig också “europeiskheten” som identitet och politisk-historisk förutsättning gällande, men på helt andra sätt. Att deras mindre privilegierade position på den geopolitiska skalan har stor betydelse för deras beslut att donera sina ägg går inte att förneka: det ekonomiska incitamentet är starkt. Nahman motsätter sig dock starkt hur vissa feministiska perspektiv har positionerat donatorerna som “offer”, och menar istället att vi måste förstå de ekonomiska drivkrafterna att donera ägg som rationella, om än kontextbundna och kraftigt kringskurna, beslut. Förutom att donatorernas begränsade ekonomiska möjligheter har betydelse för detta val, “extraherar” Nahman också en alternativ tolkningsmöjlighet från deras berättelser, nämligen den om äggdonation som del av ett postsocialistiskt frigörelseprojekt från en tidigare repressiv stat, där kvinnors reproduktiva valmöjligheter utsatts för omfattande begränsningar, bland annat i form av abortförbud. Friheten att sälja sina ägg på en marknad måste därmed, menar jag, förstås i relation till en större nationell och europeisk samhällsomvandling, liksom till en ännu mer övergripande globaliseringsprocess (varav det sistnämnda också diskuteras av Nahman).

FEMINISTISKA EXTRAKTIONER

Bokens titel – *Extractions* – uttrycker Nahmans försök att ge teoretisk form åt de över-

lappande och extremt komplexa processer som omger äggdonation i staten Israel. Ordet "extraktioner" hänvisar till såväl processen då kvinnliga *könsceller (ägg) extraheras* från donatorernas kroppar och till *extraktion som ekonomisk vinst*, ur donatorernas, patienternas och läkarnas perspektiv, som till *extraktion som "ursprung"*, eller "blodslinje. Dessutom refererar termen till *extraktion som en feministisk skrivandemetod*, som inspirerad av Donna Haraways cyborg "extraherar och överlappar parallella narrativ om kroppar, ras och krig, för att se vad dessa narrativ säger om varandra och om världen mer generellt" (sid. 11, min översättning). Nahmans komplexa "extraktioner" rör sig således kring för Israel specifika komplexa materialiseringar av transnationell kapitalism och privat konsumtion; reproduktivt självbestämmande, pronatalism och barnlängtan; medicinsk utveckling och krigsteknologi; ras, etnicitet, religion och släktskap; och upprättelser och överskridanden av såväl kroppsliga som nationella gränser. Dessa extraktioner utgör tillsammans bokens överlappande "röda trådar"; det går nämligen inte att tala om *en* röd tråd i relation till den här studien, utan snarare om ett antal sådana.

MONSTRET

Med hänvisning till skulpturen *Ha-Mifletset* som står upprättad i Jerusalem gör Nahman i sitt slutkapitel en poäng av att kalla sin bok för just ett *monster* (vilket är ordets betydelse):

Set against the backdrop of Jerusalem pine trees, *Ha-Mifletset* [...] is a condensed signifier of femininity and impurity in Israel. [...] *Ha-Mifletset* reminds me of the monstrous social situation in which this research was carried out, of the structured but somehow unruly nature of IVF across borders, in public as well as private medicine. Finally, it reminds me of the cobbling together of theoretical approaches to make a coherent narrative about egg donation. (cit.: sid. 189)

Trots att jag inte är personligen bekant med *Ha-Mifletset* kan jag se jämförelsens relevans. De empiriska exemplen och teoretiska diskussionerna är många och understundom inte helt pedagogiskt framskrivna. Allt som oftast blir vissa analyser tydliga för läsaren först i retroaktivt, i skenet av att ny empiri beskrivs i en senare del av boken. *Extractions* kan på så vis mycket riktigt, med alla dess hopsnurrade trådar, sägas vara lite av ett "monster". Men den är det därför att ämnet kräver det.

Jenny Gunnarsson Payne, lektor
Södertörns högskola

NOTER

1. Nahman intervjuade under den här tiden bland annat 25 kvinnor och par som behandlats med donerade ägg, 22 äggdonatorer, och 5 israeliska fertilitetsläkare. Fältarbetet utfördes 2002.
2. Kommersiell äggdonation och handel med ägg har sedermera förbjudits i Rumänsk lag.

REFERENSER

- Almeling, Rene 2011. *Sex Cells: The Medical Market for Eggs and Sperm*. University of California Press, Berkeley.
- Knecht, Michi & Klotz, Maren & Beck, Stefan 2012. *Reproductive Technologies as Global Form: Ethnographies of Knowledge, Practices and Transnational Encounters*. Campus Verlag, Frankfurt & New York.
- Melhuus, Marit 2012. *Problems of Conception: Issues of Law, Biotechnology, Individuals and Kinship*. Berghahn Books, New York & Oxford.
- Nahman, Michal R. 2011. "Reverse Traffic: Intersecting Inequalities in Human Egg Donation", i: *Reproductive BioMedicine Online*, 2011, nr. 5, s. 626-633.

ET OPDATERET IKON

A. B. Elsberg, C. Aa. Due, C. L. Dideriksen, C. D. Alexandersen, M. L. Melgaard og S. H. Inanloo (red.): *Kvinde kend din krop – En håndbog*. Tiderne Skifter, 2013. 527 sider. Pris 299,95

Slutningen af 2013 udkom den nye og længe ventede udgave af *Kvinde kend din krop* (KKDK). Ganske som det har været tilfældet med de tidligere fire udgaver er bogen skrevet af et forfatterkollektiv bestående overvejende af kvinder, hvoraf størstedelen tilhører generationen under 40 år.

I lighed med de tidligere udgaver (1975, 1983, 1992 og 2001) er værket udformet som et opslagsværk og ikke overraskende er det kvindekroppen og kvinders viden om og tilegnelse af egen krop og seksualitet, der er på dagsordenen. Udgivelsen rummer mange referencer til især førsteudgaven, og anerkender eksplicit dens politiske projekt. KKDK 2013 træder således i fodsporene på det feministiske projekt, der blev formuleret i 70'erne, samtidig med at forfatterne gør det klart, at der er tale om en "ny-skrevet, ny-redigeret og ny-illustreret" (s. 513) udgave af den ikoniske klassiker. Især dét med det ny-illustrerede er en pointe, der er værd at bemærke. Startskuddet til KKDK 2013 var *Kus-somaten*¹ og 24 kusebilleder illustrerer sammen med billeder af bryster, bagdele og nøgne kroppe udgivelsen. De mange fotografier er væsentlige ift. bogens hovedærinde, nemlig at kvindekroppen er mangfoldig, og at vi skal omfavne og hylde den og os selv for netop det. Når dette er et problem for mange kvinder skyldes det, at vi dagligt bombarderes af manipulerede billeder og urealistiske budskaber om, hvordan vi bør agere og se ud. Fotografierne ledsages af citater fra 'ejerkvinderne', der fortæller, hvordan de har det med deres kusse/bryster/seksualitet. De små autentiske – og anonyme – fortællinger findes i rigt antal i bogen, hvor de bruges til at personliggøre den mere generelle, redaktionelle tekst.

Bogen er opdelt i 31 afsnit, der kan læses selvstændigt. Der lægges ud med et kritisk di-

skuterende afsnit om kropsidealer, herefter følger et afsnit om den – for denne bog – vigtigste kropsdel, nemlig *kussen* efterfulgt af afsnit om bryster, røv, hud og hår (betegnelserne er bogens). Pointen er klar: kvindekroppen og altså især kussen er mangfoldig og fantastisk.

Herefter følger afsnit om bl.a. menstruation, overgangsalder og underlivssygdomme. I afsnittet "Kvindesygdomme?" rettes en kritik mod den historiske såvel som aktuelle sygeliggørelse af kvinder. Afsnittet demonstrerer, at det ikke kun er reklameindustrien, der har en indvirkning på hvad der opfattes som normalt og ønskeligt, når det kommer til kvindekroppen og vores måder at omgås den – lægevidenskaben og medikaliseringen af kvindeliv spiller også en normproducerende og undertrykkende rolle. Herefter følger fire afsnit om seksualitet, herunder en *sexguide* på 19 sider, hvoraf de seks sider helliges en guide til god analsex, mens oralsex får to sider. Missionærstillingen nævnes ikke – måske ud fra en antagelse om at den slags giver sig selv og derfor ikke behøver en guide? Desuden introduceres til begreberne "kønskinder" og "kønskrans". Disse er bogens bud på, hvad vi kan kalde det, som de fleste vil kende som hhv. ydre kønslæber og jomfruhinden. Det er bl.a. med disse forslag om fornyet sprogbrug, at bogen søger at leve op til sin ambition om ikke kun at ville have "en bid af kagen", men at ville "ændre opskriften" (s. 13). Herefter følger afsnit om prævention, seksyngdomme og graviditet. Slutteligt behandles "Nære relationer", "Vold", "Voldtægt", "Arbejdsliv" samt "Køn og identitet". Sidstnævnte søger at brede diskussionen om køn og seksualitet ud ved at introducere til sex/gender-begrebsætningen, til 'girling' (formidlet i et let tilgængeligt hverdagsprog uden teoretiske referencer) samt en diskussion af den normproducerende forestilling om, at der eksisterer to, og kun to, binære køn. Denne følges af en lille guide til begreber som fx *transkønnet*, *genderbender*, *drag*, *cis* og *tvækønnet*. Kvindekategorien sprænges antydningvist.

PRAGMATISK FEMINISME?

KKDK 2013 italesætter et feministisk projekt, der går direkte i clinch med stereotype forståelser af hvad, der er normalt og med den objektgørelse af kvindekroppen, der konstateres som en realitet. Hvor de tidligere udgaver i udgangspunktet havde sundhedsvæsenet, kritikken af det biomedicinske vidensparadigme og siden medikaliseringen af kvindeliv og kvindekroppen højt oppe på dagsordenen, er det i 2013 primært de snærende normalitetsforestillinger og den objektgjorte krop, der søges gjort op med. På en måde. For budskabet om at vi skal lære at elske os selv, med de kroppe vi nu engang har, ledsages også af en ambition om at omfavne *alle* kvinder. Også dem, der ikke bryder sig om deres kroppe og derfor lader dem kirurgisk korrigeres:

Det er forståeligt at man kan have lyst til at ændre på sin krop, hvis man bliver ulykkelig, hver gang man ser sig selv i spejlet. For mange kan plastikkirurgi være en rigtig god løsning, og der kan være adskillige gode grunde til at man får det gjort. Så fordøm ikke andre, hvis du hører, at de har fået en operation (s. 105).

Så nok skal vi gøre op med de snærende normalitetsforestillinger, men vi skal acceptere os selv og hinanden når det bliver for svært, og vi derfor vælger at underlægge os kniven og de herskende normer for kvindelighed. På den måde fremstilles det feministske projekt inkluderende og uden alt for skarpe kanter, en form for pragmatisk feminisme, det er svært for alvor at være i opposition til. For nok er det personlige stadigvæk politisk, men det skulle alligevel nødtig skille os ad.

KUSSEÆSTETIK

Kusse er formentlig det hyppigst anvendte ord i bogen, der opfordrer til at man som kvinde selv bruger det ord “man har det bedst med” (s. 53). Udgivelsen er som nævnt rigt illustreret bl.a. med fotos fra kussomaten, fordi: “mange kvinder ækles stadig ved deres

egne kønsorganer, hvilket i vores øjne gør det ualmindeligt svært at udvikle en sund seksualitet” (s. 13).

Vi skal holde af kussen, og det kan vi kun, hvis vi også holder af at se på den. Denne anmelder må med skam meddele, at kussebillederne vækker en stærk ambivalens. Jeg vil så gerne kunne lide dem, men jeg synes de hårdt belyste nærbilleder af hårstubbe, filipenser, piercinger og hudfolder er uskønne. Kussebillederne har da også vakt en hed debat. Men er man ‘kuseforskrækket’ med et deraf følgende skidt forhold til egen krop og seksualitet, hvis man ikke kan lide billederne? Eller (næsten) endnu værre: er ambivalensen tegn på at man er en dårlig feminist? Denne anmelder tror, at der er en æstetisk dimension, som røg ud med badevandet, da KKDK ville give os kussen tilbage. For nogle år tilbage blev jeg præsenteret for fotografen og sexologen Nick Karras’ kussebilleder,² der deler KKDK’s ambition om at vise, hvor forskellige kusser kan være. Og at de er smukke. Det er der kommet nogle meget smukke billeder ud af, som jeg gerne anbefaler til andre feministe med æstetiske kvababbelser.

QUEER VS. CIS

Lad det være sagt med det samme: Jeg kan godt lide bogen. Som feminist sympatiserer jeg stærkt med projekts grundidé, og jeg glæder mig over, at mine døtre nu har et enkelt sted mere at vende blikket hen, når der skal findes et modsvar på alle de vanvittige fordringer, der stilles til kvinder og kvindekroppen i dag.

Men der er alligevel noget ved bogen, der skurrer. Det er som om, der er en skævhed i ambitionen om både at ville være en publikation, der taler til og med de queer-orienterede feminister og så at være majoritetsfavnende på en lidt damebladsagtig måde. Som heteroseksuel, cis-kønnet feminist i 40’erne kunne jeg godt have tænkt mig, at alt det majoritetsrelaterede (herunder såkaldt almindelig sex med mænd) havde fyldt lidt mere – både som en del af det kritisk diskuterende stof, men

også som et tungere element i 'informationsstoffet'. Dertil kommer at jeg kunne have ønsket mig, at det livslange perspektiv stod stærkere – for nok er generationsperspektivet illustreret på coveret og nok behandles overgangsalderen, men der er noget pligtskyldigt og kampgejsts-forladt over det. Konklusionen om at "det er os selv, der bestemmer, hvad der sker med os, når vi bliver ældre" (s. 237) virker letkøbt og også en smule naiv. Kroppe ældes og kvindeliv i 30'erne er for de fleste ikke det samme som kvindeliv i 60'erne! Ambitionen om at ville favne bredt lykkes efter min mening således ikke helt; der er mange ting, der karakteriserer mange kvinders liv.

I Mari Holens og min artikel "Sundheden er sgu din egen!" foretager vi en analyse af de fire første udgaver af KKDK (Lehn-Christiansen og Holen 2012). Vi konkluderer, at udgaven fra 2001 taber det feministiske projekt på gulvet, og at bogen mest af alt lader sig sammenligne med den boomende selvhjælpslitteratur, der viser vejen til en sund (i forståelsen slank og fit) krop. Denne udgave er anderledes. Et langt stykke hen af vejen formår den at hanke op i og også revitalisere et feministisk projekt. På den måde indskrives den sig i bølgen af nordisk feministisk litteratur fra årtusindeskiftet som fx *Fisseflokken* (Skugge et al. 1999), *Nu er det nok – så er det sagt* (Goth 2000) og *De røde sko* (Skov 2002). KKDK 2013 har en genuin ambition om at opdatere og redefinere det feministiske projekt. Og her fungerer fotografierne, kritiske diskussioner af snærende normalitetsforestillinger og i særdeleshed de personlige beretninger som stærke greb. Bogen viser, at de problemer og diskussioner, som blev initieret i 70'erne er højaktuelle, idet bogen formår at trække diskussionerne ind i nutiden. Og det er ikke så lidt. For nok har forfatterne fået overleveret et ikon og nok kan man træde i fodsporerne af de, der er gået foran, men vejen må gøres til ens egen, hvis det skal give mening for nye generationer af læsere. Og KKDK 2013 både står selv og går selv – om end denne anmelder kunne have ønsket sig at det feministiske projekt havde været lidt min-

dre konsensussøgende, og at perspektivet på kvindekroppen gerne måtte have favnet det hele lange almindelige kvindeliv lidt mere.

Sine Lehn-Christiansen, lektor,
Institut for Psykologi og
Uddannelsesforskning,
Roskilde Universitet

NOTER

1. Kussomaten er en fotoboks, hvor kvinder anonymt kunne tage et billede af egen kusse. Fotografierne er offentliggjort på KKDK's hjemmeside (www.kvindelkendinkrop.dk), samt på www.kussomat.dk
2. <http://nickkarras.com/petals.html>

LITTERATUR

- Goth, Anita Frank (red.) (2000): *Nu er det nok – så er det sagt!* Rosinante, København.
- Lehn-Christiansen Sine og Mari Holen (2012). *Sundheden er sgu din egen! I: Forskningsgruppen Køn, Krop og Hverdagsliv, ed. Er der spor? feminisme, aktivisme og kønsforskning gennem et halvt århundrede.* Frydenlund Academics, København.
- Skov, Leonora Christina (red.) (2002): *De røde sko.* Tiderne skifter, København.
- Skugge, Linda Norrman, Belinda Olsson & Brita Zilg (red.) (1999): *Fisseflokken.* Informationsforlag, København.

EN FEJRING SÅ FLOT

Hilde Danielsen, Eirinn Larsen, Ingeborg W. Ovesen: Norsk likestillingshistorie 1814-2013. Fagbokforlaget. 2013. 408 sider. Pris: 449 nkr.

I disse år står valgretsjubilæer i kø. Stimen er så tæt, fordi politiske kvinderettigheder for 100 år siden blev doseret i små testpakninger: Valgret før valgbarhed, Rige før fattige, Kommuner før parlamenter. Den fulde politiske medborgerskabspakke var *the big bang*. I Norge indtraf det 11. juni 1913, og i fjor blev

Kvinnestemmeretsjubileet fejret med en perlerække af projekter og arrangementer landet over. Jeg nævner blot i flæng: Digitaliseringsprojekt på Nationalbiblioteket, tværfagligt fokusområde på Oslo Universitet, lokalhistoriske udstillinger på museer og biblioteker, plakater om ligestilling på hver en væg, videoer om kvindevalgrets kampens heltinder på hver en skærm.¹ Typisk for *likestillingslandet* stod regeringen bag det hele, også det officielle jubilæumsskrift *Norsk likestillingshistorie 1814-2013*.

Jubilæumsskriftet er en intrikat genre, tynget af traditioner for parts- og insiderhistorie, først sent forankret i academia. I Danmark skal man frem til 1990 og *Kvinder på tinge. Kvinder i landspolitik i 75 år* for at finde et forsker-team bag et festskrift for kvindevalget. Læg dertil vanskelighederne med de lange linjers historie, som har gjort antologien til den foretrukne form. Således også *Kvinnorna i riksdagen*, da Finland som det første nordiske land kunne fejre 100-året for lige og almindelig valgret i 2006.

Anderledes i Norge. Her har en forfattertrio med antropologen Hilde Danielsen, historikeren Eirinn Larsen og filosofen Ingeborg W. Ovesen med dødsforagt kastet sig over en tilsyneladende umulig opgave: At skrive 200 års norsk ligestillingshistorie i et bind på en årstid. Og løst den med bravour! Nøglen til succesen er udeladelse og udvælgelse. I nævnte rækkefølge tror jeg. Der er hældt mange gode gamle historier af brættet for at få plads til nye.

Det er gjort med to basale greb: Et collageagtigt layout og en grundfortælling om det egalitære Norge. Og det er gjort så flot, at resultatet er blevet en folkebog, en *coffee table book*, som skriver sig centralt ind i den almene og akademiske debat, ikke bare om kønshistorie og kvinderettigheder, men om ligestilling i vid forstand og om norsk identitet i det hele taget.

Layoutet er tosporet. Til brødteksten kommer et lige så omfangsrigt illustrationsmateriale i høj teknisk kvalitet: Fotos, tegninger, statistikker, bogomslag, plakater, udklip, bre-

ve mv. Alt sammen præsenteret med udførlige billedtekster nærmest i form af leksikalske opslag om personer og organisationer, fag og virksomheder, valg og love, aktioner i forbindelser med strejker og demonstrationer m.m. Det er næsten utroligt, hvor informationstæt, illustrationssporet er, og med alle disse små historier separat fortalt, frisættes forfatterne til at forfølge de lange linjer i hovedtekstsporet.

Grundfortællingen handler om nationsbygning i egalitetens tegn, udfoldet i otte kapitler under overskrifter som *Ja, vi elsker likestilling!* og *Likestillingslandet Norge*. Som angivet i titlen er de kronologiske rammer Eidsvollforfatningen 1814, da Norge i vadestedet mellem den danske helstat og en union med Sverige positionerede sig som demokratisk foregangsland, og Kvinnestemmeretsjubileet 2013, da det unge selvstændige Norges ligestillingsmodel er blevet en international eksportartikel. Men jagten på nationalkarakteren fører forfatterne tilbage til 1700-tallets rigsfællesskab med Danmark og Ludvig Holberg, der kaldes "Norges første feminist" (s. 53) i det idehistoriske optaktskapitel med nok en pointeret titel *Norge i Europa*.

Sjovt nok begynder dette kapitel med Europa i Norge nemlig med Mary Wollstonecrafts rekreativ rejse til Sverige, Norge og Danmark i sommeren 1795 efter de voldsomme indtryk fra hendes to år lange ophold i Paris under Den Store Franske Revolution. I sin rejseskildring betegner hun Norge som "det frieste samfund, jeg nogensinde har set" og det norske folk som "det mindst undertrykkede" i Europa – godt nok sammen med danskerne (s. 33). Disse spredte bemærkninger tjener som trædesten for bogens tese om, at Norge gik ind i 1800-tallet som et egalitært bondesamfund, lige langt fra de to modeller, Wollstonecraft havde førstehåndskendskab til: Det førrevolutionære franske stændersamfund, domineret af en magtfuldkommen adel og gejstlighed, og det klassesdelte industrisamfund, England var på vej mod.

I en 200 års historie må ligestilling selvsagt defineres kontekstligt. Karakteristisk for hele

designet udfoldes spændvidden i ligestillingsbegrebet primært i billeder, idet bogen åbner med fire signaturbilleder i dobbeltopslag: Sundhedsplejerske træner mand i bleskift på dukke. Marinens Kvinnekorps på pistolskydningstræning i England under Anden Verdenskrig. Samekvinder besætter statsminister Gro Harlem Brundtlands kontor i protest mod kraftværk ved Altaelven i Finmarken. Lesbisk par i nationaldragter kysser på åben gade efter at være blevet registreret. Herfra taler teksten videre om et udvidet ligestillingsbegreb: Køn, etnicitet, seksualitet plus religion, alder og funktionsevne. Helt i overensstemmelse med gældende globaliseret ligestillingslovgivning. Og lige så karakteristisk spænder forfatterne buen endnu end tak. For ligestillingsbegrebet optræder også i norsk nationsbygnings øvrige kernespørgsmål som sprog- og unionspolitik: Ligestillingsvedtaget anno 1885 gav nynorsk samme status som bokmål. Året efter dukkede kravet op om, at unionen mellem Norge og Sverige skulle baseres på "full ligestilling" (s. 26).

I praksis er det dog signaturbilledernes køn, etnicitet og seksualitet, der behandles. Til gengæld trækkes der her overrumplende lange linjer. Fx fra Ludvig Holbergs *Niels Klims underjordiske rejse*, 1741 (på latin, 1789 på dansk) til Gerd Brantenbergs *Egalias døtre*, 1977, to utopiske romaner med omvendt kønsorden til fælles. Slægtskabet introduceres i kapitel 2 som led i argumentationen for Holbergs avantgardistiske feminisme. Tråden tages op i kapitel 7 om den anden feministiske bølge 1960-90, herunder samlebetegnelsen *Det lange 70-tallet*. Og hvem kunne i værkets knappe tekstøkonomi repræsentere de lange 70'ere bedre end homoaktivisten Brantenberg, der skrev ny kvindelitteratur i oplag på trekvart mio. eksemplarer, tilmed i "kønnsvasket" sprog som fuldbefaren social- og dekonstruktivist? (s. 297).

Tilsvarende lange tråde væves sammen af indvandrings-, kvinde- og seksualitetshistorie. I kapitel 3 *Næringsfrihed som ligestilling* føjes Fremmede til den fælles dansk-norske huskeremse om dem uden valgret: Fruentimmere,

Folkehold, Fattige, Fjølser og Forbrydere. Pointen er, at liberalisering af erhvervslivet, ikke mindst handelen, fungerede som motor for integration af etniske minoritetsgrupper og kvinderegtigheder. Den første jødiske handelsmand Abraham Vollmann kunne slå sig ned i Norge i 1850'erne samtidig med, at kvinders muligheder for selvforsøgelse blev udvidet gennem en stribe reformer, der ophævede kønsdiskriminerende bestemmelse i arve-, myndigheds-, uddannelses- og erhvervslovgivning. Fremme i de lange 70'ere trak kvindemobiliseringen, som vi har set, samekvinder med ind i kampen, og med indvandringbølgen fra 1990'erne blev Norge i enhver forstand kulørt. Det sidste eksemplarisk illustreret med et opslag om den syrisk-fødte kristne konvertit Sara Mats Azmed Rasmussen, der med liv, sjæl – og egen krop – har kastet sig ind i kampen for muslimske kvinders, homoseksuelles, transpersoners rettigheder (s. 350).

Norsk ligestillingshistorie 1814-2013 lægger sig ind i de senere års historiografiske strømning, som løsner ligestilling fra kvindebevægelsens historie for at integrere den i politisk historie. Med andre ord en bevægelse fra bindestregs- til mainstreamhistorie. Det er der i Norge meget større muligheder for end i Danmark, fordi der er meget mere norsk end dansk kønsforskning at bygge på. Tag bare de overraskende valg og vinklinger, der udspringer af forfattertrioens egne forskningsfelter. Kapitel 3, hvor Eirinn Larsen behandler perioden 1850-80 på basis af pionerstudier i kvinders erhvervshistorie, er allerede nævnt. Tilsvarende giver Hilde Danielsens feltanalyser af husmoderliv nerve og liv til kapitel 6 *Den kønnsdelte arbejdsdagen 1913-1960*. Og undertegnede havde heller ikke lige tænkt på den sammenhæng mellem lighedstegnet i matematik og lighedsbegrebet i politik, som Ingeborg W. Ovesen finder frem fra 1600-tallet.

På bundlinjen står, at værkets overskud må tilskrives synergien mellem tværfaglig tilgang, uortodoks sammensætning af forfattertrioen og muligheden for at trække på en stor køns-

forskningsfond. Det gælder ikke mindst i det afsluttende samtidshistoriske kapitel om perioden 1990-2013, som foruden en række interviews og institutionelle websites hviler på den stærke norske tradition for samfundsvidenskabelig kvindeforskning. Og som måske netop derfor er blevet bogens mest kritiske. Her sætter forfatterne postkoloniale spotlys på ligestilling med spørgsmål som "Ligestilling: god norgesreklame – naiv verdiimperialisme?" (s. 377). En lidt brat vending, kan man mene, efter at forfatterne over lange stræk har forfulgt deres tese om et grundlæggende potentiale for egalitet, gradvist udmøntet efter køn, klasse, etnicitet, seksualitet ud fra forskellige ideologiske og teoretiske bannere: Forskels- og lighedsfeminisme, liberalisme og socialisme, mangfoldighed og diversitet.

For en dansker er en komparativ læsning nærliggende. Det er slående, hvor parallelt ligestillingshistorie forløber i Norge, Danmark, Skandinavien og resten af den vestlige verden. Vel at mærke med interessante tidsmæssige forskydninger: Fx fik Norge sin første frie forfatning 34 år før Danmark, parlamentarisme 17 før, en kvindelig statsminister 30 år før, og 2003 kom en – i Danmark næppe nogensinde gennemførlig – 40 % kønskvotering i toppen af det private erhvervsliv. Omvendt fik vi en kvindebevægelse 14 år før Norge, en kvindelig minister 21 år før, ligeløn i den offentlige sektor 40 år før, og Danmark var først ude med fri abort og registreret partnerskab.

Men komparationen står helt for egen regning. Som nævnt er der idehistoriske strejftog

til Europa og USA, afslutningskapitlet runder global udviklingspolitik og fællesnordiske forhold nævnes indimellem. Men vi er milevidt fra den udbredte komparative trend, og det vældigt norske ved værket virker i en dansk kontekst ganske fremmedartet. For mens identitetsdannende nationalhistorie er lyslevende i Norge, blev *Den sidste Danmarkshistorie* skrevet i 1996, og mens et tjeik i *Norsk Ligestillingshistorier* stikordsregister boner ud med 3 på EU, 0 på Europarådet og FN, har dansk ligestillingspolitik længe været import fra Bruxelles, Strasbourg og New York. Derfor vil næste års danske kvindevalgrets jubilæum nok blive fejret med bøger, men ingen i stil med dette, det officielle Norges festskrift.

Jytte Larsen, historiker,
seniorkonsulent på KVINFO

NOTE

1. Se mere på <http://stemmerettsjubileet.no/>.

LITTERATUR

- Dahlerup, Drude & Hvidt, Kristian (red.) (1990): *Kvinder på tinge. Kvinder i landspolitik i 75 år*. Rosinante, København
- Mørch, Søren (1996): *Den sidste Danmarkshistorie – 57 fortællinger af fædrelandets historie*. Gyldendal, København
- Sulkunen, Irma m.fl. (2008): *Kvinnorna i riksdagen*. Edita, Helsingfors